

ORHUN YAZITLARINA DOKUNMAK*

Metin ORBAY**

“Eğer Türkler olmasaydı, tarih öksüz kalırdı” sözü pek çok yabancı araştırmacı tarafından farklı biçimde söylenen ve tarihte Türkler hakkında üzerinde mutabık kalınan haklı bir durum tespitidir. Böylesine iddialı bir söylemde elbette ecdadımızın tarih boyunca kazandığı zaferlerin, kurduğu devletlerin çağ açıp çağ kapayan askerî başarıların ve kendilerini konu edinen destanların payı büyüktür. Ancak bu durumu sadece askerî başarılarla sınırlamak pek de doğru değildir. Çünkü tarihin her döneminde kurdukları medeniyetler ile ortaya koydukları bilim, kültür, sanat, edebiyat... vb. eserlerin de bunda önemli bir payı vardır. Ortaya konan tüm bu eserlerin başlangıç noktası olarak tarihte ilk kez “Türk” adının geçtiği Köktürk yazıtlarını kabul edebiliriz.

Türk devlet adamlarının milletine hesap verdiği, milleti ilgilendiren ve milletin geleceğine yönelik mesajların verildiği Moğolistan sınırları içerisinde bulunan Bilge Kağan, Köl Tigin ve Bilge Tonyukuk yazıtları (720-735) Orta Asya coğrafyasında doğan medeniyetlerin gelişim tarihlerine ışık tutması açısından önemli bir yere sahiptir.

İlköğretimden yükseköğretime kadar tüm kademelerde gerek tarih, gerekse edebiyat derslerinde ismini sıkça duyduğumuz, sınavlarda karşımıza çıkan “Köktürk yazıtlarının Türk tarihi ve Türk dili açısından önemi nedir?” sorusuna kaynaklık eden bu yazıtları, tarih bilincinin zihnimde şekillenmeye başladığı andan itibaren hep görmek ve onlara dokunmak istemişimdir.

2013 yılının Eylül ayında Amasya Milletvekili Dr. Avni ERDEMİR, Amasya İl Özel İdare Genel Sekreteri Mustafa BOLAT’ın da aralarında bulunduğu Amasyalı bir grup iş adamıyla bu yazıtları görmek ve bu yazıtlara dokunmak amacıyla yola çıktık. Dr. Avni ERDEMİR’in çalışma alanının Türk Dili ve Edebiyatı olması ve yol boyunca yazıtlarla ilgili akademik anlamda verdiği bilgiler, yazıtlardan okuduğu metinler ve söz konusu metinlerin açıklamaları heyecanımızı ve merakımızı daha da artırdı.

Amasya’dan başlayan yolculuğumuzun ilk etabını Moğolistan’ın başkenti Ulaanbaatar’a havayolu ile sorunsuz bir şekilde ulaşılarak tamamladık. Ancak ikinci etapta Ulaanbaatar’dan yazıtların olduğu Harhorin (Karakurum) bölgesine ise yaklaşık 400 km’lik zorlu bir yolculuk bizi bekliyordu. Ulaanbaatar havaalanını şehir merkezine bağlayan yolun (genelde ülkelerin en

* Eski Türk yazıtları çalışma alanının çok dışında olup, söz konusu bu yazı bilgi verme yazısından öte, hissiyat ve gezi notu olarak değerlendirilmelidir.

** Prof. Dr.; Amasya Üniversitesi, orbay05@gmail.com.

prestijli yolları havaalanı yolları kabul edilir) durumu endişemizi daha da artırdı. Tüm bu endişelere rağmen büyük bir kararlılık ve heyecanla plan ve programımızı belirleyip kumanyalarımızı hazırlayarak sabah güneş doğmadan yola çıktık.

Ulan Batur'dan Köktürk yazıtlarına doğru yolculuğun başlangıcı

Gruptaki herkes pek çok defa farklı ülkelerde farklı vesilelerle bulunmuştu. Ancak Moğolistan, iklimi, doğası, insanların yaşam şekilleriyle, uçsuz bucaksız bozkırlarıyla, doğal hayatıyla sanki bin yıl öncesinden bugüne hiç değişmemiş gibi fotoğraf makinelerimize eşsiz pozlar verdi. Moğolistan için yapılan ve bizim de kısa sürede onayladığımız tanımlama: “Mavi Gökyüzü Ülkesi”.

Moğolistan bozkırlarında atlar

Coğrafyayı gördükten sonra atalarımızın neden konargöçer hayat yaşadıklarını, Orta Asya'dan Anadolu'ya yolculuğa neden gerek duyduklarını daha iyi anlamış bulunuyorduk.

Çölleşmiş alanlar: Kısmen Gobi Çölü

İlk anda bu uzun yolculuk hiç bitmeyecek gibi gelmişti. Yollar gerçekten çetin ve zorlu. Ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik durum, konargöçer hayatın hâlen yaygın bir şekilde sürdürülüyor olması; yol, su ve elektrik gibi günümüzün olmazsa olmaz yatırımlarını Moğolistan'da görmemize engel olmaktaydı. Yolculuk esnasında, Moğolistan'da Moğol insanının istediği yere çadır kurma özgürlüğünün olduğunu ve her Moğol'un kendi yolunun olduğunu öğreniyoruz. Yol üzerinde Budist ibadet mekânlarına rastlıyoruz.

Yol üzerinde sıklıkla karşılaştığımız oboolardan biri

Yolculuk esnasında yaptığımız çadır ziyaretlerinde gördüğümüz birçok geleneğin Anadolu kırsalında sınırlı da olsa hâlen var olduğuna şahitlik ettik. Yaşama dair pek çok karenin, giyim kuşam tarzının, konukseverliğin, misafire hürmetin ve saygının Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile birebir aynı olduğuna tanık olduk. Dolayısıyla bunu tarihten gelen Türk - Moğol ilişkilerinin kaynaşması ve ortak paydası olarak yorumladık. Yollarda yok denecek kadar sınırlı bir yerleşim alanının olması, çoğu yerde ise birbirinden oldukça uzak mesafelerde çadır yaşıntısının olması ve yollarda tabela sisteminin olmaması seyahat ettiğimiz aracın kilometre göstergesine sıklıkla bakmamızı gerektirdi. Yaklaşık yedi saatlik bir yolculuktan sonra tam toz duman içerisindeyken, ileride bir anda Türk bayrağının olduğu bir tabela gözümüze ilişti.

Bilge Kağan Karayolu

Bu noktadan sonraki yolun Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) tarafından yaptırıldığını ve 46 kilometre olduğunu öğrendik. Bu yola girdikten sonra gruptaki herkes (araba dâhil) de bir rahatlama meydana geldi. Çünkü bu yol şu ana kadar Moğolistan'da gördüğümüz en konforlu yol özelliğini taşımaktaydı. Bu yol boyunca Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihe ve ecdada karşı sorumluluk bilinci içerisinde ne denli büyük bir hizmet yaptığı noktasında hemfikir olduk ve yapımında emeği geçen herkese şükranlarımızı dile getirdik. Belki o ana kadar yaşadığımız zorlu yolculuğun etkisiyle, belki de buraya yolu düşen insan sayısını artırmak adına, hedefi biraz daha büyütüp; ilerleyen dönemlerde Türkiye'nin Ulaanbaatar'dan Orhun

Müzesi'ne kadar tamamen asfalt bir yol yapabileceğini ve yaparsa ne denli büyük bir hizmet yapmış olacağı noktasında düşüncelerimizi paylaştık.

Belki heyecandan, belki yolun güzelliğinden Bilge Kağan Karayolu hemen bitiyor ve karşımızda TİKA'nın Moğolistan'daki Türk Anıtları Projesi (MOTAP) kapsamında yürüttüğü çalışmalardan birisi olan Orhun Müzesi beliriyor. Elbette ki bu eşsiz müzenin temel amacı, Türk adının geçtiği ilk Türkçe metinler olma özelliğine sahip Bilge Kağan ve Köl Tigin anıtlarının olumsuz koşullardan korunması ve gelecek nesillere aktarılması.

Orhun Müzesi

Oldukça yorucu bir yolculuktan sonra hemen büyük bir heyecanla müzeye yöneldik ve müzenin kuruluş geçmişini, yazıtlar üzerine günümüze kadar yapılan akademik çalışmaları ve yazıtların tarihimiz açısından önemini anlatan bilgileri okuduktan sonra müze içerisine girdik. Yaklaşık bin üç yüz yıl boyunca âdeta zamana meydan okurcasına Bilge Kağan ve Köl Tigin yazıtları karşımızda duruyor. Yine o bölgede yapılan kazılar sonrasında çıkarılmış pek çok tarihî eseri de müzede görmek mümkün.

Köl Tigin yazıtıyla hasret giderme anı

Köl Tigin yazıtını Bilge Kağan, kardeşi Köl Tigin'in ölümü üzerine diktirmiş. Anıtta Türk milletinin o dönemdeki durumu, Köl Tigin'in savaşçılığı, kahramanlıkları, ölümü ve yas töreni anlatılmış.

Bilge Kağan yazıtı

Bilge Kağan yazıtında; Köktürk Hakanı Bilge Kağan'ın iyi dileklerinden, Bilge Kağan döneminde yaşananlardan, törelerden söz edilirken, Bilge Kağan'ın Türk milletine vermek istediği mesajlar da anıtın içeriğinin bir başka boyutunu oluşturuyor.

Bilge Tonyukuk yazıtları I. taş

Bilge Tonyukuk yazıtları ise Köktürk veziri olan Bilge Tonyukuk adına dikilmiş. Yazıtta daha çok Çinlilerle yapılan savaşlar anlatılıyor ve Tonyukuk bu yazıtta anılarını, dönemin tarihini ele almış durumda. Bu arada, Bilge Tonyukuk abideleri Höşöö Tsaydam bölgesindeki müzeden 500 km uzaklıkta, Ulaanbataar'ın kuzeyinde bulunmakta.

Müze ziyaretinden sonra müzenin Moğol bekçisi Bat-Ochir Janchiv ile sohbet etmeye çalıştık. Bat-Ochir müzeyi yıl içerisinde çok sınırlı sayıda Türk'ün ziyaret ettiğini, bunların ise çoğunun resmî heyetler olduğunu söylüyor. Son dönemlerde özellikle Güney Koreli ve Japon araştırmacıların yazıtlara ilgisinin arttığını dile getiriyor. Bizler de yazılı basından yine bu bölgelerde Japon araştırmacılar tarafından yeni yazıtların bulunduğunu hatırlıyor ve bunu ziyaretlerin nedenleri ile ilişkilendiriyoruz.

Müzedeki yazıtlara dokunmak, felsefelerini yeniden düşünmek âdeta insanı o tarihlere götürüyor ve manevi bir doyum yaşıyor. Dolayısıyla, gezide amacın hâsıl olduğunu, tüm yorgunluğun bir anda kaybolduğunu hissediyoruz.

Müzedeki o sırada bir grup Moğol araştırmacı ile karşılaşıyoruz ve araştırma laboratuvarı olarak kullandıkları tipik bir Moğol çadırına davet alıyor ve çadır içerisinde sohbetimize devam ediyoruz. Gerçekten büyük bir misafirperverlikle karşılaştığımız bu çadırda ortak coğrafya ve tarihin ötesinde; dağ (tağ), deniz (tenis), demir (temür), ağabey (aga), ordu (ordu), bal (bal)... vb. pek çok benzer sözcüğü kullandığımızı konuşmamız sırasında karşılıklı tespit ediyoruz.

Moğol tarihçilerle çadır sohbeti

Tarih boyunca iç içe yaşadığımız zaman zaman mücadele ettiğimiz Moğollar ile keyifli bir sohbetten sonra, mücadeleyi yeniden tatlı bir şekilde canlandırmak üzere bir Moğol ile güreşe tutuşuyoruz. Her ne kadar sonuçta dostluk kazansa da, Moğolların da ata sporlarının güreş olduğunu güreşe tutuşmadan önce bir an unutmuş olmam biraz pahalya patlıyor.

Türk-Moğol mücadelesine nostaljik bir yaklaşım

Gruptaki arkadaşlar bolca fotoğraf ve video çekimi gerçekleştirdikten sonra, elinizi uzatsanız tutacağınızı sandığınız yakınlıktaki gökyüzünün altında, ama ufuk çizgisinin hep uzak olduğu, atalarımızın at koşturduğu bu bozkırda geri dönüş için son hazırlıklarımızı yaptık ve dönüş yolculuğuna başladık. Artık dönüş için zaman problemimiz yoktu, doğayla başbaşa, Moğol insanı ile iç içe ve bir o kadar da eğlenceli bir dönüş yolu bizi bekliyordu.

Moğolistan bozkırından tipik bir görüntü

Geleneksel giyimli bir Moğol aile ile Cengiz Han Sarayı'nın giriş kapısının önünde

Dönüş yolunda, Bilge Kağan yazıtlarındaki “... *Türk Oğuz Beyleri, işitin! Üstte gök çökmedikçe, altta yer delinmedikçe, ilini töreni kim bozabilir? Ey Türk Milleti! Titre ve kendine dön!...*” sözleri kulağımızda yankılanıyor. Tüm grup arkadaşlarımızla bu nasihati; Misak-ı Millî sınırları içerisinde Yunus Emre'nin, Mevlana'nın, Pir-i Türkistan Hoca Ahmet Yesevi'nin, Hacı Bektaş-ı Veli'nin öğretileriyle yoğrulan ve mayalanan Anadolu topraklarında; doğulu-batılı, güneyli-kuzeyli demeden yetmiş altı milyon insanımızın bir ve beraber çalışarak çağdaş ve güçlü bir Türkiye kurmak zorunluluğu olarak yorumluyor ve yeniden yollara düşüyoruz.

Kaynaklar

ALYILMAZ, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. Ankara: Kurmay Yayınları.

TEKİN, T. (2006). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.